

ИБН ИСХОҚ – СИЙРАШУНОСЛИК ЖАНРИ АСОСЧИСИ

Қ.Т.Зоҳидов

т.ф.н., доц., Янги аср университети ректори

Аннотация:

Ушбу мақолада Муҳаммад пайғамбар (ﷺ)нинг сийраси, яъни автобиографияси билан шуғулланган Ибн Исҳоқ ва унинг “Сийрат Расулу-л-ллоҳ” асари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: сийра, ибн Исҳоқ, ибн Ҳишом, сийрат Расулу-л-ллоҳ, ал-мағози, тарих ал-хулафо, ал-мабъас.

Аннотация:

В данной статье рассказывается об Ибн Исхаке, который занимался автобиографией Пророка Мухаммеда (ﷺ), и его сире (жизнеописание Пророка).

Ключевые слова: сира, ибн Исхак, ибн Хишам, сират Расулу-л-ллах, ал-магази, тарих ал-хулафа, ал-мабъас.

Ас-Сийра ан-Набавийа (Пайғамбар (ﷺ) ҳаёт йўллари) араб адабиётидаги бир жанр бўлиб, ўрта асрларда араб адабиёти жанрлари орасида етакчи ўринни эгаллаган. Уламоларнинг таъкидлашларича, Муҳаммад пайғамбар (ﷺ) тарихлари ва суннатларини ўрганиш Куръони карим ва ҳадиси шарифдан кейин учинчи ўринда турадиган манба сифатида таърифлайдилар. Сийра жанрини ислом тарихи ва Муҳаммад пайғамбар (ﷺ) ҳаётлари ёритилган диний манба сифатида ўрганилди, лекин араб тилидаги нодир адабий манба сифатида кам ўрганилган. Сийра жанрининг шаклланиши Муҳаммад (ﷺ) суннатлари ва тарихларини ўрганиш, кейинчалик, ҳадис мактабларининг ривожланиши оқибатида эса фикҳ, пайғамбарлик ва ҳарбий юришлар билан боғлиқ ҳадислар тўплана бошланди. Аввалига мағозий (ҳарбий юришлар) билан боғлиқ жанр пайдо бўлди, кейинчалик эса Росулulloҳ (ﷺ)нинг таваллудлари, пайғамбарлик, ҳарбий юришлар ва вафотларига қадар тарихни ўз ичига олган сийра тўлиқ жанр сифатида шаклланди. Сийранинг таркибига тарихий воқеалар, агиографик афсоналар, Куръони карим оятлари, тафсир маълумотлари ва оятларнинг нозил бўлиш сабаблари, ҳадислар ва шеърини парчалар кирди.

Илк ислом тарихи, ҳамда сийранавислик жанри асосчиларидан бири Абу Бакр Муҳаммад ибн Исҳоқ (704-767) бўлиб, Муҳаммад (ﷺ) вафотларидан кейин Пайғамбар (ﷺ) ҳаётига оид барча ёзувлар ва ривоятларни умумлаштириш асосида «Сийрат Расулу-л-ллоҳ» («Аллоҳ элчисининг ҳаёт йўли») тарихий асарини ёзган. Унинг «ал-Мубтадаъ ва ал-мабъас ва ал-мағози» (Ибтидо, пайғамбарлик ва урушлар) асари сийранавислик ичида энг аҳамиятлиси ҳисобланади. Бу асар охирида Абу Бакр халифалик даври, ар-Ридда ва ал-Хулафо ар-рошидун даврига оид бўлган фасллар

ўрин олган. Шунингдек, «Тарих ал-хулафо» номли бошқа китобида халифалик даври ҳақида батафсил маълумот берган. Аммо, унинг бу асарлари бизгача етиб келмаган. Аммо мазкур китоблардаги баъзи маълумотларни бошқа тарихчиларнинг асарларида учратиш мумкин.

Мазкур жанр бўйича ёзилган китоблар ичида Ибн Исҳоқнинг асари шоҳ асар дейиш мумкин. Унинг асари ва у ҳақидаги маълумотлар бизгача Ибн Ҳишом асари орқали етиб келган. Ибн Исҳоқнинг Расулуллоҳ (ﷺ)нинг ҳаётларига бағишланган китоби сийра жанридаги илк ва нуфузли асарлар сирасига киради.

Академик Александр Борисович Куделиннинг фикрича, Ибн Ҳишом Ибн Исҳоқнинг асарини тартибга солишда баъзи парчаларни чиқариб ташлаган ва уларнинг ўрнига жуда усталик билан қўшимча ва шарҳларни қўшган[4, 43 б.]. Ибн Ҳишомнинг Ибн Исҳоқ асаридаги баъзи маълумотларни чиқариб ташлаши, унда маълумотларга ёки унинг шахсиятига нисбатан ишончсизликни белгиламайди.

Ибн Исҳоқ 85/704 йили Мадина шаҳрида туғилган. Унинг отаси ва икки амакиси “хабар” етказувчилардан (ислом тарихшунослигининг қадимги услубларидан бўлган бирор воқеа ва ходиса ҳақидаги хабарни етказувчилар) эди. Аввалига Ибн Исҳоқ ҳам хабар ва ҳадисларни етказувчилик қилди. Тез орада у аз-Зухрийнинг шогирди сифатида шуҳрат қозонди. Тарихчи Ибн Халликоннинг (1211-1282 йиллар) ўрта аср муаллифлари ҳақидаги биографик маълумотлар тўплами бўлган “Вафайат ал-а‘йан ва анба’ абна’ аз-заман” асарида Ибн Исҳоқни ҳадис илмининг билимдони ва Муҳаммад (ﷺ)нинг ҳарбий юришлари ҳақидаги маълумотларни тўплаган биринчи тарихчи сифатида ёритилади [2. 275 б.]. Муҳаммад Исмоил Бухорий “ат-Тарих ал-кабир” (Катта тарих) асарида “Ким мағозийлар (Пайғамбар (ﷺ) қатнашган урушлар) ҳақида тўлиқ билишни истаса Ибн Исҳоққа мурожаат қилсин”, деган [1. 40 б.].

Хижозлик муҳаддис Суфйон ибн Уйайна (107/725-196/811 йиллар) “Мен ибн Исҳоқ келтирган ҳадиснинг нотўғрилигига шубҳа қилган инсонни учратмадим”, деган фикрни айтади. Шунингдек, унинг маълумот беришича, аз-Зухридан Ибн Исҳоқнинг мағозийлари ҳақида сўрашганда, у “Бу борада у ҳаммадан кўра кўпроқ билади”, деб жавоб берган [3. 36 б.]. Басралик муҳаддис олим Шуъба ибн ал-Хажжож (ваф. 160/776 й.) “Муҳаммад ибн Исҳоқ – ҳадислар борасида муъминларнинг амиридир”, дейди [2. 276-277 б.].

Ибн Исҳоқ 733 йили Мисрга бориб, 737 йили Искандарияда муҳаддис Ўазид ибн Аби Ҳабибдан таълим олади ва Мадинага қайтиб, ўз Ватанини унга душманона кайфиятда бўлган икки шахс учун ташлаб чиқиб кетишга мажбур бўлади. Улар муҳаддис Ҳишом ибн Урва (680-763 йиллар) ва моликийлик мазҳаби асосчиси, “Мадина имоми” Молик ибн Анасдир (ваф. 179/796 й.).

Келишмовчиликка Ибн Исҳоқнинг Ҳишом ибн Урванинг хотини Фотима бинт ал-Мунзирдан ҳадис ривоят қилгани бўлди. Бундан ғабланган Ҳишом ибн Урва: “Нима у менинг аёлимнинг олдига борганми?”, дегани манбаларда сақланиб қолган [5. xiii б.].

Аммо, Молик ибн Анас билан келишмовчиликлар тоза профессионал аҳамият касб этган бўлиши керак. Ибн Исҳоқнинг бизгача етиб келмаган “Сунан” асарида

тўпланган ҳадисларни қизғониш ёки келишмовчиликлар сабаб бўлган, дейиш мумкин. Бу борада Ибн Халликонда куйидаги маълумот сақланиб қолган: “Малик ибн Анас Ибн Исҳоқнинг “Менга Малик тўплаган ҳадисларни беринглар, мен улардаги нуқсонларни тозалайман”, деганини эшитиб, уни урушган ва “Ким ўзи у Ибн Исҳоқ? Ҳақиқатдан у ўзини “олим” деб даъво қиладиганлардан бири эди, биз уни Мадинадан ҳайдадик” [2. 277 б.].

Ибн Исҳоқнинг Мадинани тарк этиши, унинг номини тарихда абадий қолишига сабаб бўлди, дейиш мумкин. Чунки, у Мадинадан кетгандан сўнг кўплаб шаҳарларда яшади. Иккинчи аббосий халифа Абу Жаъфар ал-Мансур (136/754-158/775) билан Хира шаҳрида учрашганда унга “Мағозий”ни ёзиб беришни ваъда қилади ва ёзади [2. 277 б.].

Ибн Исҳоқ “Китаб ал-мағозий ва ас-сийар” асари билан бирга “Китаб ал-хулафо” ва “Сунан” асарларини ҳам ёзган. Ибн Исҳоқнинг “Китаб ал-мағозий ва ас-сийар” асари уч қисмдан иборат бўлиб, “ал-Мубтадо” (Бошланиш), “ал-Маъяс” (Пайғамбарлик) ва “ал-Мағозий” (Урушлар). “Китаб ал-мағозий” асарининг кўп қисми Йунус ибн Букайр ибн Восил аш-Шайбонийнинг “Мағозий”сида сақланиб қолган [6. 289 б.]. Ибн Исҳоқнинг мазкур асарлари афсуски, бизгача етиб келмаган. Ибн Ҳишомнинг ҳам асарига кирмай қолган баъзи қисмларини Абу Жаъфар ат-Табарий (224/839-310/923) ўз манбаларида унумли фойдаланган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ал-Бухарий. Ат-Тарих ал-кабир. – Ж.1. – Байрут: дар ал-илм, 1958.
2. Ибн Халликан. Вафайат ал-а’йан фи анба’ абна’ аз-заман (وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان). – Т. 4. – Байрут: дар ас-сакафа, 1978.
3. Аз-Захаби, Шамс ад-Дин Мухаммад ибн Ахмад ибн ‘Усман. Сийар а’лам ан-нубала’. – Т. 7. – Байрут: му’ссасат ар-рисала, 1992.
4. Куделин А.Б. Средневековая арабская поэтика (вторая половина VIII-XI в.). – М., 1983.
5. Guillaume A. The Life of Muhammad. A translation of Ishaq’s Sirat Rasul Allah. – Karachi: Pakistan branch. Oxford university press, 1955.
6. Sezgin F. Geschichte des arabischen Schrifttums. – Leiden. 1967.